

კონსტიტუციური განწყობა

ლევან იზორია

სამართლის დოქტორი, პროფესორი
izoria.l@yahoo.com

რეზიუმე. (დimitრი უზნაძის განწყობის თეორიის კონსტიტუციური მნიშვნელობა თანამედროვე საქართველოში). წინამდებარე სტატიის მიზანია, დimitრი უზნაძის განწყობის თეორიის ინტერპრეტაციის თანახმად, დემოკრატიულ სახელმწიფოში საზოგადოებრივი და მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობის გააზრება. ინტერდისციპლინური მიდგომით, ერთი მხრივ, უნდა გავცეს პასუხი კითხვას, თუ რამდენად არის აუცილებელი სახელმწიფოში დემოკრატიული ინსტიტუტების ნორმალური ფუნქციონირებისათვის ადეკვატური საზოგადოებრივი განწყობის არსებობა, მეორე მხრივ, მან უნდა ცხადდეს ქვეყნის საშინაო და საგარეო კონტექსტში კონსტიტუციური განწყობის ფორმირებისთვის ეროვნულ-ემოციური ფაქტორების მნიშვნელობა. თემის განსაკუთრებულ აქტუალურობას განაპირობებს ის გარემოება, რომ თანამედროვე საქართველოში გარკვეული ჯგუფები რადიკალურ და რევოლუციურ მიდგომებს გვთავაზობენ საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების დღის წესრიგში.

საკვანძო სიტყვები: უზნაძის თეორია, კონსტიტუციური განწყობა, არაკონსტიტუციური განწყობა, დემოკრატიული მედეგობა, სახელმწიფო სუვერენიტეტი, ეროვნული იდენტობა

1. დimitრი უზნაძის განწყობის თეორიის ძირითადი თეზისები

იმისათვის, რომ გავაანალიზოთ უზნაძის განწყობის თეორიის კონსტიტუციური მნიშვნელობა, თავდაპირველად, საჭიროა აღნიშნული თეორიის ძირითადი თეზისების გადმოცემა. დავიწყოთ იმით, რომ უზნაძის ფსიქოლოგიისთვის ამოსა-

ვალი პუნქტი არის ინდივიდი, რომელიც თავის თავში აერთიანებს სხვადასხვა ფსიქიკურ პროცესს¹. ცალკეული ფსიქიკური მოვლენების ანალიზის დაწყებამდე, ადამიანის სულიერი სამყაროს უკეთ აღსაქმელად, იგი გვთავაზობს, პირველ რიგში, პიროვნების, როგორც მთელის მეცნიერულ კვლევას. „პირველადი თვით სუბიექტია, ხოლო მისი ფსიქიკური აქტივობა რაღაც წარმოებულს“². იმისათვის, რომ გავიგოთ ადამიანის ფსიქოლოგიის გამოხატვის კონკრეტული ფორმები, მასში მიმდინარე მგრძობელობითი და ნებელობითი პროცესების შინაარსი, უნინარესად იმის დადგენა აუცილებელი, თუ რა უდევს ამ ყოველივეს საფუძვლად, რისგან არიან ისინი წარმოებულნი. პიროვნების ფსიქიკური პროცესების საფუძველს უზნაძე მის აქტივობაში ხედავს, რომელიც განწყობით არის განპირობებული. უზნაძის მიხედვით, „მთლიან-პიროვნული ფაქტორი“³ ნიშნავს ყველა ფსიქოლოგიური მოვლენის, საბოლოოდ, განწყობის ცნებაში გაერთიანებას და მისით განსაზღვრას.

თავად განწყობა, როგორც სუბიექტის სპეციფიკური, სულიერი მდგომარეობა, რომელიც ადამიანის აქტიურობის, მისი ქცევის წინაპირობას წარმოადგენს, ჩნდება კონკრეტული მოთხოვნილებისა და მისი დამაკმაყოფილებელი სიტუაციის არსებობის შედეგად⁴. ქცევას განაპირობებს სუბიექტის მდგომარეობა. გარემო ახდენს მასზე ზემოქმედებას და ინვესს მასში კონკრეტული ქცევის განწყობას. განსხვავებით სხვა ცოცხალი არსებებისგან, ბიოლოგიური ხასიათის მოთხოვნილებებთან ერთად, ადამიანის მოთხოვნილებები საზოგადოებრივი და კულტურული ცხოვრების მრავალ სფეროს მოიცავს, რომლებიც განვითარების უწყვეტ პროცესში იმყოფებიან. განვითარების ეს დინამიკა განაპირობებს ახალი მოთხოვნილებების წარმოშობას და დღის წესრიგში აყენებს მათი დაკმაყოფილების მზაობას, განწყობას.

ადამიანის განწყობისათვის გადამწყვეტი ფაქტორია მისი ქცევის გაცნობიერება და გააზრება. თუ ცხოველის განწყობას იმპულსური სიტუაცია ქმნის, ადამიანის შემთხვევაში, ეს განწყობა „გაცნობიერებული წარმოსახული სიტუაცია“⁵. ადამიანთან განწყობები შესაძლოა ურთიერთსაპირისპიროც იყოს. ასე, მაგალითად, გარკვეულ ბიოლოგიურ მოთხოვნას, რომელიც ინდივიდს კონ-

¹ უზნაძე, დ. განწყობის ფსიქოლოგია, მეოთხე გამოცემა. რედაქტორი შოთა ნადირაშვილი. 247.

² იქვე, 248.

³ იქვე, 251.

⁴ უზნაძე, დ. ზოგადი ფსიქოლოგია, ა. ფრანგიშვილის საერთო რედაქციით. 87.

⁵ იქვე, 93.

კრეტული ქმედებისკენ იმპულსურად უბიძგებს, უპირისპირდება მორალური თუ სამართლებრივი თვითშეკავების ვალდებულება. ადამიანის განწყობა უშუალოდ კი არ გადადის ქცევაში, არამედ იგი ჯერ მის ცნობიერებაში პოულობს თავის რეალიზებას. პიროვნების განწყობის ჩამოყალიბების ეს პროცესი თავის გამონათქვამებს ჰპოვებს სინამდვილის ობიექტური დაკვირვების, შეფასებისა და ანალიზის უნარში.

პირველ რიგში, ადამიანი აკვირდება რეალობაში მოვლენებს, როგორც რაღაც განცდილსა და გამეორებადს. მასში ყალიბდება შედარების უნარი და იგივეობის განცდა, მსგავს სიტუაციაში მსგავსი მოქმედებს მზაობა, ანუ ადეკვატური განწყობა. ეს „განწყობათა წრე“ აღზრდისა და განათლების შედეგად თაობებს გადაეცემა. ამასთან ერთად, საზოგადოებრივი განვითარების კვალდაკვალ, ადამიანში ჩნდება ახალი მოთხოვნები, ის ვითარდება და მნიშვნელოვნად იცვლება⁶. ახალი მოთხოვნების დაკმაყოფილება კი, აქტიური მოქმედების მზაობას ითხოვს, ანუ განწყობას გარკვეული მოქმედების შესრულებისკენ. ეს განწყობა საზოგადოებრივი განვითარების გარკვეულ ეტაპზე დაგროვილი ცოდნითა და გამოცდილებით აღმოცენდება და ახალი მოთხოვნების დაკმაყოფილებისათვის ახალი საშუალებების შექმნის მოტივით არის განპირობებული.

„გაუცნობიერებელი განწყობის პროდუქტია“⁷ სინამდვილის არაობიექტური შეფასება და კრიტიკული ანალიზის გარეშე მიღება. უზნაძის ეს ე.წ. გაუცნობიერებელი განწყობა მკაფიოდ რომ გავმიჯნოთ მისივე განწყობის ცნებისგან, უმჯობესია, ის ტერმინოლოგიურად „იმპულსის“ ცნების ქვეშ მოვაქციოთ, რადგან განწყობა, უზნაძის თეორიის თანახმად, გაცნობიერებული მდგომარეობაა. მეტიც, უზნაძისთვის ფროიდის ფსიქონალიზის არაცნობიერი ფსიქიკური მოვლენაც სხვა არაფერია, თუ არა „ოდესღაც გაცნობიერებული... გარკვეული სულიერი მოვლენა, როგორც გარკვეული სურვილი, ან აზრი...“, რომლის მეცნიერული გააზრებით, ის ჩვეულებრივ ცნობიერ ფსიქიკურ მოვლენებად გადაიქცევა⁸.

⁶ „განწყობათა სფეროს გაფართოება, არსებითად, განუსაზღვრელია. იგი მოიცავს არა მარტო აქტუალური მოთხოვნებისა და მისი დამაკმაყოფილებელი სიტუაციის საფუძველზე შექმნილ განწყობებს, არამედ ისეთ განწყობებსაც, რომელიც როდესღაც წარსულში საკუთარი ან სხვა ადამიანების ობიექტივაციის საფუძველზე აღმოცენდა, ანდა გაშუალებული იყო განათლების დახმარებით - მეცნიერებისა და ტექნიკის მონაცემების შესწავლით“. უზნაძე, დ. განწყობის ფსიქოლოგია. 303.

⁷ იქვე, 300.

⁸ იქვე, 265.

უზნაძისთვის ადამიანის განწყობა მხოლოდ კერძო ინტერესებით, „ვინრო პირადი მოთხოვნილების განცდით“ არ არის განპირობებული. ის საზოგადოების წევრია და, შესაბამისად, მისი „გაფართოებული მე“, თავის თავში სხვისი მოთხოვნილების განცდას, საზოგადოების ინტერესების გათვალისწინებას მოიცავს⁹. შეიძლება ითქვას, რომ მისი, როგორც სოციალური არსების განწყობის შინაარსი, ინტერსუბიექტურ ხასიათს იძენს. მაშასადამე, საზოგადოებაში ადამიანის ქცევის მზაობა, მისი განწყობა სხვებთან მშვიდობიანი თანაარსებობისა და საზოგადოებაში მისი განვითარების მოთხოვნითაც არის განპირობებული. პიროვნების აღნიშნული განწყობის ყველაზე ლაკონურ გამოხატვას უზნაძის „მოქალაქეობრივად განწყობილი“¹⁰ სიტყვათა წყობა წარმოაჩენს.

უზნაძისთვის „განწყობის ცნებას აქვს განსაკუთრებული პედაგოგიური ღირებულება“¹¹. აღზრდა და განათლება მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ადამიანის განწყობათა წრის ჩამოყალიბებაზე. პედაგოგიკა წარმატებით აღწევს თავის დანიშნულებას, თუ ის განწყობის სუბიექტზე, მოზარდის პიროვნებაზეა ორიენტირებული. „აღზრდის საგანს არა ფსიქიკური ფუნქციები, არა ფსიქიკა საზოგადოდ, არამედ კონკრეტული ადამიანი, ცოცხალი აქტიური პიროვნება წარმოადგენს“.¹² მოზარდის ინდივიდუალურობის ხაზგასმა არის განწყობაზე ორიენტირებული პედაგოგიკის მთავარი მამოძრავებელი ფაქტორი.

2. კონსტიტუციური განწყობა ქვეყნის პოლიტიკური სისტემის კონტექსტში

უზნაძის ფსიქოლოგია კარგ საფუძველს ქმნის მოქალაქისა და საზოგადოების კონსტიტუციური განწყობის დასაბუთებისათვის. აღნიშნულ განწყობას დამოუკიდებლობისა და სამართლიანობის ფუნდამენტური მოთხოვნილებები უდევს საფუძველად. მათი განხორციელების რეალური პირობები, თავდაპირველად, პოლიტიკური სისტემის ფარგლებში იქნება განხილული, ხოლო ამის შემდეგ, ამ თემას საერთაშორისო ურთიერთობების კონტექსტში გაავანალიზებთ.

⁹ უზნაძე, დ. განწყობის ფსიქოლოგია, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ელექტრონული გამოცემა (<https://library.iliauni.edu.ge>). 174.

¹⁰ უზნაძე, დ. (2005). პედაგოგიური თხზულებანი, რედაქტორი ზურაბ ცუცქერიძე. 387.

¹¹ იქვე, 349.

¹² იქვე, 347.

2.1. დამოუკიდებლობის მოთხოვნა - ეროვნული იდენტობა

ისტორიულად, სახელმწიფოების წარმოშობა ცალკეული ერის პოლიტიკური ერთობის განმტკიცებას და თვითმყოფადობისათვის ბრძოლას უკავშირდება. თანამედროვე მსოფლიოშიც ეროვნული იდენტობა არის კონკრეტული სახელმწიფოების დამოუკიდებლობისა და მისი სუვერენიტეტის საფუძველი. ადამიანს, თავისი სოციალური არსიდან გამომდინარე, ყოველთვის ჰქონდა და აქვს გარკვეულ საზოგადოებრივ ჯგუფებთან მიკუთვნების მოთხოვნა. თანამომქმესთან სოლიდარობაში ხედავს ის საკუთარი უსაფრთხოებისა და კეთილდღეობის აუცილებელ პირობას. განსაკუთრებით ეს ეხება კაცობრიობის ომების ისტორიის ხანგრძლივ პერიოდს, როდესაც ერის სახელმწიფოებრივი ჩამოყალიბება მტრის წინააღმდეგ ერთიანობის ეგზისტენციალურ მოთხოვნას უკავშირდებოდა.

საუკუნეების განმავლობაში თანაარსებობის შედეგად ერის იდენტობა გამყარდა საერთო ენით, რელიგიით, ისტორიითა და კულტურით. ისტორიულად, როგორც ილია ჭავჭავაძე აღნიშნავს, საკუთარი მამულის, რელიგიისა და ენის დასაცავად მსხვერპლად გაღების მზაობამ¹³ ყველაზე მეტად განამტკიცა ცალკეული ერის თვითმყოფადობა. დღესაც, ერის იდენტობის შენარჩუნება სახელმწიფოებრივ დონეზე ამ ღირებულებების დაცვას უკავშირდება. მართალია, თანამედროვე სახელმწიფოს შექმნამ ერს ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმა მისცა და იგი იურიდიული პირის სახით ჩამოყალიბდა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, სახელმწიფოს არსებობის ფაქტს მხოლოდ იურიდიული კატეგორია ვერ განსაზღვრავს. მისი წარმოშობისა და უწყვეტი არსებობის წინაპირობას ეროვნული იდენტობა და სოლიდარობა წარმოადგენს¹⁴. ერი-სახელმწიფოს ცნება სწორედ სახელმწიფოს ფუნდამენტზე, საერთო ეროვნული ღირებულებებით საზოგადოების სოლიდარობაზე და ერთობაზე ამახვილებს ყურადღებას (ამ თვალსაზრისით, ნიშანდობლივია, საერთაშორისოდ აღიარებული მოქალაქეობის მინიჭების წესიც, რომელიც მოქალაქეობის მიღების მსურველთაგან სახელმწიფო ენისა და

¹³ Isensee, J. (2008). Staat, in: Handbuch der Katholischen Soziallehre, Rauscher, A. (Hrsg.). 750; იზენზეესთან ერთად, უშუალოდ სტატიის ტექსტში მოყვანილი ცნობილი გერმანელი იურისტების დეპენჰოიერისა და უდო დი ფაბიოს ნაშრომებს უკვე ქართულ ენაზეც იცნობს ქართველი მკითხველი, იხ. *უგრეხელიძე, მ., ქანთარია, ბ.* (გამომცემლები), (2019). კონსტიტუციონალიზმი - მიღწევები და გამოწვევები.

¹⁴ მიხაკო წერეთელი აღნიშნავს ეროვნულ, ანუ „ბუნებრივი სახელმწიფოთა“ დაარსებას. მისთვის საერთაშორისო სამართალი „სახელმწიფოთაშორისო“ სამართალია, იხ. წერეთელი, მ. *ერი და კაცობრიობა* (1910), (ედუარდ კოდუას რედაქტორობით), (1990). 95.

ქვეყნის ისტორიის ცოდნას ითხოვს). თუ ეროვნულ იდენტობას საფრთხე შეექმნა, ე.ი. საფრთხე ემუქრება სახელმწიფოს არსებობასაც¹⁵.

ერის, როგორც სახელმწიფოებრივად ორგანიზებული სუბიექტის, მხოლოდ ლოგიკური კრიტერიუმებით დახასიათება თეორიულად შეიძლება იყოს დასაშვები, მაგრამ ის ვერ იქნება მისი რეალური ცხოვრების ამსახველი¹⁶. სინამდვილეში, ერის „იდენტობის მოთხოვნებს“ (დეპენჰეიერი), ხშირ შემთხვევაში, მისი ემოციური ფაქტორებიც მძლავრად განსაზღვრავს¹⁷. სიყვარული, შიში, სიამაყე და სხვ. ემოციური მოტივები ქმნის ერის კოლექტიური განწყობისა და შესატყვისი გადანყვეტილებების მიღებისა თუ ქმედების განხორციელების საფუძველს. მაგალითად, ზოგიერთი მეცნიერი სწორედ აღნიშნული ფაქტორების გათვალისწინებით ასაბუთებდა საერთო ევროპული კონსტიტუციის არმილების ფაქტს (ამაზე ქვემოთ, მესამე თავში).

ერის დამოუკიდებლობის მოთხოვნამ კაცობრიობის პირველივე კონსტიტუციებში ჰპოვა ასხვა სახელმწიფოს დამოუკიდებლობისა და მისი სუვერენიტეტის სამართლებრივი უზრუნველყოფით, რითაც მოქალაქისა და საზოგადოების შესაბამის კონსტიტუციურ განწყობას მისცა სამართლებრივი საფუძველი. ნიშანდობლივია, რომ საქართველოს კონსტიტუციის პირველი მუხლი სწორედ საქართველოს დამოუკიდებლობასა და სახელმწიფო სუვერენიტეტს განამტკიცებს. ამით მან „ქართველი ერის მრავალსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრიობის ტრადიციებს“ (საქართველოს კონსტიტუციის პრეამბულა) გაუსვა ხაზი.

დღეს, ქართველი ერის კონსტიტუციური განწყობა განხორციელების შესაბამის პირობებს ხედავს, პირველ რიგში, ქვეყნის დეოკუპაციისა და მშვიდობიანი გზით, მისი ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის საქმეში, სახელმწიფო სუვერენიტეტის გაძლიერებასა და სხვა სახელმწიფოებთან თანასწორუფლებიანი ურთიერთობის ასპექტში. საქართველო თავის იდენტობას საუკუნეების განმავ-

¹⁵ როგორც კონსტანტინე (კოკო) გამსახურდია მართებულად აღნიშნავს, „ზვიად გამსახურდიასთვის ერი და ეროვნული, პირველ ყოვლისა, სახელმწიფოებრივსა და კულტურულს ნიშნავდა“, იხ. გამსახურდია, კ. სამშობლოსა და ერი-სახელმწიფოსთვის, 2023. 8.

¹⁶ Depenheuer, O. (2006). Nationale Identität und europäische Gemeinschaft, in: Nationale Identität in vereinten Europa, Buchstab, G., Uertz, R. (Hrsg.). 68.

¹⁷ ერის, როგორც ფსიქიკური ერთეულის მნიშვნელობაზე და მის ემოციურ ფაქტორებზე საინტერესო პუბლიკაცია აქვს გერონტი ქიქოძეს 1909 წლის გაზეთ „დროება“-ში: ეროვნება, ენა და ესთეტიკური კულტურა, იხ. ქიქოძე, გ. (1985). წერილები, ესსეები, ნარკვევები (შემდგენელი ასათიანი, ლ.). მე-9 გვერდიდან.

ლობაში ღირსებისა და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში აყალიბებდა. თანამედროვეობაში მან თითოეული მოქალაქისათვის სამართლიანი და თავისუფალი განვითარების პირობების შექმნაში უნდა ჰპოვოს ასახვა. დამოუკიდებლობასთან ერთად, დემოკრატიული და სამართლებრივი სახელმწიფოს ინსტიტუციური ინფრასტრუქტურის განმტკიცება არის საქართველოში სამართლიანობის განხორციელების, ანუ, ცალკეული მოქალაქისა და საზოგადოების კონსტიტუციური განწყობის რეალიზების წინაპირობა.

2.2. სამართლიანობის მოთხოვნა - თავისუფლება და თანასწორობა

კონსტიტუციური განწყობის ჩამოყალიბების ისტორიული ეტაპი საზოგადოებაში სამართლიანობის გამძაფრებულ მოთხოვნას და მისი განხორციელებისათვის შესაბამისი პირობების შექმნას უკავშირდება. საუბარია ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და ევროპის კონტინენტზე პირველი კონსტიტუციების მიღებაზე, როდესაც, ზოგადად, უსამართლობასთან, კონკრეტულად კი, აბსოლუტურ მონარქიასთან, კოლონიალიზმთან და ტირანიასთან ბრძოლის შედეგად, თანამედროვე კონსტიტუციონალიზმის პრინციპებს, თავისუფლებასა და თანასწორობის იდეას ჩაეყარა სამართლებრივი საფუძველი. ხელისუფლების დანაწილება, სახელისუფლო შტოების უფლებამოსილებების სამართლით განსაზღვრა და ადამიანის უფლებებით შეზღუდვა, ქმნის თანამედროვე კონსტიტუციების სამართლიანობის ძირითად კრიტერიუმებს¹⁸. ისინი „სამართლიანობის კონსტიტუციას“¹⁹ წარმოადგენენ და უზრუნველყოფენ კონსტიტუციურ წესრიგს არა უბრალოდ წესრიგის ინტერესიდან, არამედ, სამართლიანი წესრიგის ინტერესიდან გამომდინარე²⁰. მათი შექმნა თავიდანვე სამართლიანობის იდეას უკავშირდებოდა.

სამართლიანობის მოთხოვნა ადამიანის ერთ-ერთი უმთავრესი მისწრაფებაა. ცნობილმა შვეიცარიელმა ფსიქოლოგმა, ჟან პიაჟემ²¹ აღნიშნული მიდრეკილება მცირეწლოვან ბავშვებში მათ თამაშებზე დაკვირვების შედეგად აღმოაჩინა, რო-

¹⁸ Mahlmann, M. (2024). *Konkrete Gerechtigkeit*, 7. Aufl.

¹⁹ იზორია, ლ. (2025). სამართლებრივი და სახელმწიფოებრივი აზროვნება (სამართალმცოდნეობის შესავალი), მეორე შეესებული გამოცემა. 207.

²⁰ Frankenberg, G. (1997). *Die Verfassung der Republik*. მე-17 გვერდიდან.

²¹ მის სახელს უკავშირდება, ასევე, უზნაძის საერთაშორისო აღიარება, როდესაც მან 1944 წელს გამოცემულ საკუთარ სტატიაში ვიზუალური სფეროს ილუზიის აღსაწერად გამოიყენა „უზნაძის ეფექტის“ მეცნიერული კატეგორია.

დესაც ბავშვებში თამაშის სამართლიანი წესების მოთხოვნა ყალიბდება²². დემოკრატიულ პოლიტიკურ სისტემასთან მიმართებაში, მოქალაქეს აქვს სამართლიანობის აღსრულების მოთხოვნა. ეს მოთხოვნა ქმნის დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემის ქმედითუნარიანობისათვის მთავარ მამოძრავებელ ძალას²³. მოქალაქეების მიერ სისტემის „თამაშის წესების“ აღიარება იმაზეა დამოკიდებული, თუ რამდენად შესწევს უნარი ამ სისტემას დაიცვას მოქალაქეთა უფლებები და შექმნას მათი განვითარებისათვის მინიმალური პირობები. სამართლიანობის მოთხოვნის უზრუნველყოფას ემსახურება პოლიტიკური სისტემის სამართლებრივი და ინსტიტუციური მექანიზმები. ამის საფუძველზე ხდება მოსახლეობისგან სისტემის მორალური აღიარება და გამართლება. დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემის ამოცანაა, რომ მაქსიმალურად ფართო იყოს იმ პირთა წრე, რომელიც სისტემას აღიარებს და ამართლებს. იგი არ გამოორიცხავს სისტემის ფარგლებში ხელისუფლების მიმართ კრიტიკას, პროტესტს, თუმცა, ეს არ ნიშნავს პოლიტიკური სისტემის უარყოფას.

უზნაძის განწყობის თეორიასთან მიმართებაში, შეიძლება ითქვას, რომ საზოგადოებრივი განვითარების კვალდაკვალ, სხვადასხვა ისტორიულმა ფაქტორებმა, განსაკუთრებით, მე-18 საუკუნიდან გაამძაფრა სამართლიანობის მოთხოვნა დასავლურ სამყაროში, რამაც შედეგად ტირანიების დამხობა და პირველ კონსტიტუციებში სამართლიანობის კონკრეტული კრიტერიუმების განმტკიცება განაპირობა. სამართლიანობის მოთხოვნა და მისი შესატყვისი კონსტიტუციური გარანტიების, თავისუფლებისა და თანასწორობის უზრუნველყოფა, მოქალაქის კონსტიტუციური განწყობის საფუძველი გახდა. ეს განწყობა ინდივიდუალისტურია მოქალაქის მიერ საკუთარი უფლებების რეალიზაციის თვალსაზრისით (მათ შორის სასამართლო გზით უფლების დასაცავად). მას საზოგადო ხასიათი აქვს მოქალაქის პოლიტიკურ სისტემასთან მიმართებაში, კერძოდ, კონსტიტუციური წესრიგის აღიარებისა და მისი დაცვის ასპექტში. უზნაძის ტერმინით, ეს უკანასკნელი არის პიროვნების „გაფართოებული მე“-ს განწყობა, ანუ, ერთგვარი საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი პასუხისმგებლობით გაჯერებული განწყობა. როგორც თავში ითქვა, უზნაძისთვის განწყობებს შორისაც არსებობს ერთგვარი დაპირისპირება, რაც ინდივიდუალისტურ და საზოგადო განწყობასთან მიმართებაში იმას ნიშნავს, რომ ინდივიდს, თუ ინდივიდთა ჯგუფს, შეიძლება ჰქონდეს სუბიექტური კრიტიკული აზრი, მეტიც, საპროტესტო განწყობა, თუმცა ის, ამასთან ერთად, ათვისტნობიერებს საზოგადოების მშვიდლო-

²² Piaget, J. (2019). Das moralische Urteil des Kindes, 2. Aufl., Band 3. 340; ასევე, Kriele, M. (2004). Grundprobleme der Rechtsphilosophie, 2. Aufl., 15.

²³ იზორია, ლ. (2021). თავისუფლება - პროცესი სამართლიანობისთვის. 33.

ბიანი და სამართლიანი თანაცხოვრების მნიშვნელობას, ანუ კონსტიტუციური ნესრიგის იდეას. აქედან გამომდინარე, ის მოქმედებს კონსტიტუციის თანახმად. განწყობა, რომელიც კრიტიკულია, მაგრამ მისი რეალიზაციის ფორმები კონსტიტუციურ ფარგლებს სცილდება, არაკონსტიტუციურია.

2.3. დემოკრატიული არჩევნები

მოქალაქის ინდივიდუალისტური და საზოგადო განწყობის ურთიერთმიმართება ყველაზე თვალსაჩინო ხდება ხელისუფლების არჩევნებში მონაწილეობისა და ამ არჩევნების აღიარების ფაქტში. თანამედროვე წარმომადგენლობითი დემოკრატია მოქალაქის თავისუფლებისა და თვითგამორკვევის იდეას ემყარება²⁴. შესაბამისად, დემოკრატიულ კონსტიტუციებში განმტკიცებულია თითოეული მოქალაქის საარჩევნო უფლება. ხელისუფლებას ირჩევს საზოგადოების უმრავლესობა. უმრავლესობის კონსტიტუციური პრინციპი უზრუნველყოფს დემოკრატიული სახელმწიფოს ფუნქციონირებასა და ქმედითუნარიანობას. თვითგამორკვევის იდეა სიტყვის თავისუფლებას და პლურალისტურ პოლიტიკურ დისკურსს გულისხმობს, მაგრამ ის არ უნდა იქცეს უსასრულო თეორიული კამათის სივრცედ. აუცილებელია, სავალდებულო გადაწყვეტილებების მიღება, რომელსაც უმრავლესობის სახელისუფლებო გუნდი უზრუნველყოფს. თავის მხრივ, უმრავლესობა, ხელისუფლების განხორციელების პროცესში, სამართლით არის შებოჭილი. დემოკრატიაში მშვიდობიანი დაპირისპირება მხოლოდ კონსტიტუციური ნესრიგის პირობებშია შესაძლებელი, რომლის ერთ-ერთი სასიცოცხლო პროცედურული ელემენტი არის უმრავლესობის პრინციპი²⁵.

მართალია, დემოკრატიულ სახელმწიფოში ხელისუფლებას ირჩევს უმრავლესობა, მაგრამ ამ არჩევნებში უმცირესობაც არის ჩართული. შესაბამისად, მათაც აქვთ თანამონაწილეობის და არჩევნების შედეგების აღიარების განწყობა. შესაძლოა, უმცირესობასთან მიმართებაში უმრავლესობის უპირატესობა ციფრებში მინიმალური იყოს, მოსახლეობის რაოდენობასთან თანაფარდობაში კი, კიდევ უფრო მოკრძალებული, მაგრამ დემოკრატიისთვის გადამწყვეტია სამარ-

²⁴ Hesse, K. Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland, 19. Aufl., 54-ე გვერდიდან.

²⁵ კობახიძე, ი. (2023). კონსტიტუციური სამართალი, მესამე გამოცემა. 79; იზორია, ლ. სამართლებრივი და სახელმწიფოებრივი აზროვნება (სამართალმცოდნეობის შესავალი), მეორე შეესებული გამოცემა, 2025. 237.

თლიანი არჩევნების შედეგების აღიარების ფაქტი²⁶. უმცირესობის მიერ უმრავლესობის აღიარება და სამართლებრივ ფარგლებში პოლიტიკური დაპირისპირების გაგრძელება არის მაღალი პოლიტიკური კულტურის გამოხატულება და დემოკრატიული პოლიტიკური პროცესის გაძლიერების მნიშვნელოვანი ფაქტორი.

ცხადია, რომ დემოკრატიულ პროცესებთან მიმართებაში პიროვნების „მოქალაქეობრივად განწყობილი“ დამოკიდებულება უაღრესად მნიშვნელოვანია. ეს საზოგადო განწყობა მალა დგას ინდივიდუალისტურ განწყობაზე. მას პასუხისმგებლობის იდეა უდევს საფუძვლად, პასუხისმგებლობა თანამოქალაქის, საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წინაშე. კონსტიტუცია სწორედ ამ პასუხისმგებლობას, საყოველთაო თავისუფლების იდეას ემყარება. ის არ იცნობს მხოლოდ სუბიექტური ფაქტორებით, მხოლოდ კერძო ინტერესითა და გემოვნებით განსაზღვრულ უფლებას, არამედ, მის მიერ გარანტირებულ უფლებაში ინდივიდუალურთან ერთად, სხვისი, საზოგადოების უფლებრივი მდგომარეობაც არის გათვალისწინებული. მხოლოდ ინდივიდუალურისა და საზოგადოს სამართლიან ნონასწორობაშია თავისუფლება კონსტიტუციურად დაცული. თავისუფლება ყველასთვის თანაბრად უნდა იყოს უზრუნველყოფილი.

საკუთარი უფლების რეალიზებასთან ერთად, სხვისი უფლების პატივისცემითა და დემოკრატიული პროცედურების აღიარებით მოქალაქეს უყალიბდება არჩევნების შედეგების აღიარების კონსტიტუციური განწყობა²⁷. შესაძლოა, მას არ მოსწონს არჩევნების შედეგები, მეტიც, შესაძლოა მისთვის კატეგორიულად მიუღებელია ეს შედეგები, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ის ათვისცნობიერებს ამ რეალობის აღიარების მოქალაქეობრივ და სამართლებრივ ვალდებულებას. ვალდებულება განსხვავდება იძულებისგან. ვალდებულება ყოველთვის შინაგან გამართლებას ემყარება, ამ შემთხვევაში, ეს გამართლება საკუთარი და სხვების უფლებების პატივისცემის შეგნებიდან გამომდინარეობს. დემოკრატიულ და სამართლებრივ სახელმწიფოში ინდივიდის თავისუფლება თითოეულის პასუხისმგებლობით ძლიერდება. ამ პასუხისმგებლობაზე დგას პოლიტიკური სისტემის მედეგობა. „რაც უფრო ძლიერია თითოეულის პასუხისმგებლობა, მით უფრო მაღალია თავისუფლების განხორციელების ხარისხი. ამ სისტემაში სხვისი თავი-

²⁶ Seiler, Ch. (2025). Demokratische Legitimation, in: Handbuch des Staatsrechts, Kischel/Kube (Hrsg.), Band III. 85.

²⁷ მოქალაქეთა ურთიერთაღიარების მნიშვნელობისთვის, საზოგადოების სახელმწიფოებო მოდელის თეორიები აქცენტს აკეთებენ ერთგვარ ჰიპოთეტურ, ფიქციური ხასიათის მოცემულობაზე, რათა საზოგადოების წევრებს შორის შეთანხმება (კონსენსუსი) საყოველთაო აღიარებას დაეფუძნოს. ამ თვალსაზრისით, საერთაშორისო აღიარება მოპოვა როულსმა, იხ. Rawls, J. (1975). Eine Theorie der Gerechtigkeit.

სუფლების უარყოფით არ არსებობს ჩემი თავისუფლება, ისევე, როგორც სხვისგან ჩემი თავისუფლების უგულებელყოფით არ არსებობს იგი²⁸.

როდესაც სხვისი უფლება, ამ შემთხვევაში, უმრავლესობის პოლიტიკური არჩევანი უარყოფილია, სივრცე იხსნება დესტრუქციისთვისა და პოლიტიკური სისტემის უგულებელყოფისთვის, ე.ი. არაკონსტიტუციური განწყობისთვის. მისი მასშტაბები შესაბამის ორგანიზაციულ და იდეოლოგიზირებულ აქტივობებზეა დამოკიდებული. „ფიქსირებული განწყობის ტყვეობაში“, „წინასწარაღებული აზრით“ (უზნაძე) ხდება არჩევნების შედეგების დელეგიტიმაცია. ამის ნათელი მაგალითია დღევანდელი საქართველოს პოლიტიკური რეალობა, სადაც 2024 წელს საპარლამენტო არჩევნების მთლიანობაში სამართლიანად ჩატარების მიუხედავად, მტკიცებულების გარეშე, საპირისპიროს ამტკიცებს უმცირესობის რადიკალური ფრთა. კრიტიკული პოზიციის დაფიქსირებისთვის, მართალია, სამართლებრივ სახელმწიფოში აღიარებულია პროტესტის მშვიდობიანი, მასშტაბური გამოხატვის ფორმებიც, თუმცა, მხოლოდ კონსტიტუციურ ფარგლებში. აგრესიული დემონსტრაციების საპოლიციო საშუალებებით შეზღუდვა, ცალკეულ დესტრუქციულ ქმედებებზე სამართლებრივი რეაგირება, დემოკრატიული სისტემის სამართლებრივი დაცვის ვალდებულებას ემყარება, მხოლოდ ადამიანის უფლებების განუხრელი დაცვით.

2.4. წინააღმდეგობის უფლება და დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემის დაცვის ვალდებულება

დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემის დაცვის მიზნით, უკიდურეს შემთხვევებში, როდესაც ყველა სხვა საშუალება ამოწურულია, ცალკეული ქვეყნის ძირითადი კანონი უზრუნველყოფს წინააღმდეგობის კონსტიტუციურ უფლებას²⁹. წინააღმდეგობის განსაკუთრებულ მასშტაბსა და უსამართლობის უკიდურესად მიუღებელ რეალობაზეა დამოკიდებული პროტესტის რევოლუციური ხასიათი. ამ თვალსაზრისით, ზუსტი ინდიკატორების განსაზღვრა შეუძლებელია, იგი ყოველთვის ინდივიდუალურია. წინააღმდეგობის უფლების განხორციელების კლასიკური შემთხვევებია³⁰, როდესაც ხელისუფლება კარგავს ლეგიტიმურობას და იძენს ტირანიის, დიქტატურის სახეს, სადაც ადამიანის უფლებების უხეში დარ-

²⁸ იზორია, ლ. (2021). თავისუფლება - პროცესი სამართლიანობისთვის. 17.

²⁹ მაგალითად, გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის ძირითადი კანონის მე-20 მუხლის IV აბზაცი.

³⁰ Kriele, M. (1983). Die Rechtfertigungsmodelle des Widerstands, APuZ. 12.

ღვევები აუტანელ და მასობრივ ხასიათს იღებენ; ან როდესაც საქმე გვაქვს კოლონიალურ დამპყრობელთან. მართალია, მდგრადი დემოკრატიებისთვის ასეთი რევოლუციური სცენარები დღემდე უცხოა, თუმცა, დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემები ბევრი ისეთი ფაქტის მონმენი არიან, როდესაც კრიტიკულად განწყობილი რადიკალური ჯგუფების მიერ ხდება ისეთი „აუტანელი რეალობის“ წარმოსახვა³¹, რომელიც გაამართლებდა პროტესტის უკიდურეს ფორმებს, როგორებიცაა წინააღმდეგობა, დაუმორჩილებლობა, აჯანყება და ა.შ.

პოლიტიკაში წარმოსახვითი ილუზიით შთაგონებული განწყობის საფუძველზე რადიკალური ჯგუფების მოქმედება მიმართულია არა რეალურ დასაბუთებაზე, არამედ სინამდვილის მიუღებლობაზე და მხოლოდ საკუთარი წარმოდგენების პროპაგანდაზე³². აღნიშნული დამოკიდებულება დემოკრატიული სახელმწიფოების პოლიტიკურ ცხოვრებაში ლოგიკურ გამოხატულებას ჰპოვებს ე.წ. წინააღმდეგობის მოძრაობაში. ამ პროცესის სათავეშია „ღირებულებათა ელიტა“³³, რომელსაც „მოჭარბებული მე-ს განცდა“ (უზნაძის „გაფართოებული მე“-ს პერეფრაზირებით ეს არის ერთგვარი „ვიწრო მე“, რომელიც ყოველთვის საკუთარი ეგოს პრიმატს აღიარებს) ამოძრავებს. ეს ტიპური არაკონსტიტუციური განწყობაა, რომელიც საკუთარი უფლებების მსგავსად, სხვის უფლებებს არ აღიარებს. მისთვის უმრავლესობის პოზიცია, ჩვეულებრივი ადამიანების შეხედულებებია³⁴, რომლებმაც რაციონალობის იმ ხარისხს ვერ მიაღწიეს ცხოვრებაში, როგორც ეს მათ თავად შეძლეს. როგორც ცნობილი გერმანელი სამართალმცოდნე, პროფ. კრიელე აღნიშნავს, ამ სულისკვეთების სათავეში, რიგ შემთხვევაში, დგანან ჟურნალისტები, პედაგოგები, მწერლები, ხელოვანები, სტუდენტები და სხვ.³⁵ ის დასძენს, რომ ამ კრიტიკულ ინტელექტუალებს, ხშირ შემთხვევაში, თავად დემოკრატიის წარმომადგენლობითი ორგანოების მიმართ უჩნდებათ უნდობლობა.

როგორც აღინიშნა, არც ტრადიციული დემოკრატიული სახელმწიფოსთვისაა უცხო წინააღმდეგობის მოძრაობები. მათი თემები სხვადასხვა დროს განსხვავებულია. საქართველოს სინამდვილეში წინააღმდეგობის აქტორებისთვის ასეთ თემას დღეს გაყალბებული არჩევნების წარმოსახვითი ილუზია ქმნის, რომელსაც ხელს უწყობს ცალკეული მედია საშუალებები. ამ თვალსაზრისით, საქარ-

³¹ ფსიქოლოგიაში ამ მოვლენის საინტერესო ანალიზი აქვს რევაზ ნათაძეს, იხ. ნათაძე, რ. (1958). წარმოსახვის განმანყოფილი მოქმედება.

³² Kriele, M. (1983). Die Rechtfertigungsmodelle des Widerstands, APuZ. 15.

³³ იქვე, 18.

³⁴ იქვე, 19.

³⁵ იქვე, 20.

თველო გამონაკლისს არ წარმოადგენს. ზოგადად, ეს მიდგომა პოპულარული გახდა ახალი დემოკრატიებისთვის (განსაკუთრებით, ბალკანეთის ქვეყნები), სადაც აღნიშნული თემით წინააღმდეგობის მოძრაობის სათავეში ოპოზიციური პარტიების რადიკალური აქტორები გვევლინებიან.

მსგავს „წინააღმდეგობის მოძრაობებს“ დემოკრატიულ პოლიტიკურ სისტემაში უპირისპირდება სისტემის დაცვის კონსტიტუციური ვალდებულება, რომელიც სახელმწიფო სუვერენიტეტისა და სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპებიდან გამომდინარეობს. ერთი მხრივ, სახელმწიფო უფლებამოსილებების განხორციელებაზე მონოპოლია მხოლოდ ხალხის წარმომადგენლობით და სხვა სახელისუფლო ორგანოებს გააჩნიათ. მეორე მხრივ, სამართლის ყველა სუბიექტს უზრუნველყოფილი უნდა ჰქონდეს თანაბარი უფლებრივი მდგომარეობა. დემოკრატიულ პოლიტიკურ პროცესებთან მიმართებაში ეს ნიშნავს ისეთი სამართლებრივი გარანტიების არსებობას, რომლის მეშვეობით აღნიშნულ პროცესში მონაწილე სუბიექტებს აქვთ ხალხის ნების გამოხატვის საშუალება. პირველ რიგში, საუბარია, კონსტიტუციის ფარგლებში უმრავლესობის ნების რეალიზებაზე და ამასთან ერთად, უმცირესობის კონსტიტუციური უფლებების გარანტიზაციაზე. კონსტიტუციის ამ ფუნდამენტური პრინციპების უგულვებელყოფა ნიშნავს თავად სისტემის წინააღმდეგ „წინააღმდეგობის უფლების“ გამოყენებას. თავის მხრივ, თუ ლეგიტიმური მიზანი - დემოკრატიული სისტემის დაცვის ვალდებულება, საპოლიციო ჩარევის სამართლებრივი საშუალებით უნდა იყოს უზრუნველყოფილი, მაშინ იგი ადამიანის უფლებების დაცვის ვალდებულებასთან უნდა იყოს თანაზომიერ დამოკიდებულებაში.

2.5. კონსტიტუციური განწყობა და დემოკრატიული სამართლებრივი სახელმწიფოს მედეობა

საზოგადოების ნევრთა კონსტიტუციური განწყობა დემოკრატიული და სამართლებრივი სახელმწიფოს არსებობის წინაპირობაა. ის უფრო მეტია, ვიდრე უბრალო კანონმორჩილება. ეს უკანასკნელი სანქციების შიშითაც შეიძლება იყოს განპირობებული, მაშინ, როდესაც, კონსტიტუციურად განწყობილ მოქალაქეს სახელმწიფოსთან იდენტიფიკაციისა და საერთო პასუხისმგებლობის გაზიარების მინიმალური მოთხოვნა უნდა ამოძრავებდეს. კონსტიტუციის ქმედუნარიანობა დიდწილად საზოგადოების ადეკვატურ შეგნებაზეა დამოკიდებული. მისი „ფსიქოლოგიური ეფექტიანობა“³⁶ ისეთ „კონსტიტუციურ მოლოდინს“³⁷ ემყარე-

³⁶ Jellinek, G. (1959). Allgemeine Staatslehre, 3. Aufl., 334.

ბა, რომ მოქალაქეებს გააზრებული აქვთ, როგორც საკუთარი უფლებების მნიშვნელობა, ისე სხვისი უფლებებისა და საჯარო ინტერესების დაცვის ვალდებულება. ძირითადი უფლებების გამოყენება არ უნდა იყოს სხვისი და საზოგადო ინტერესისთვის საზიანო.

თანამედროვე სამყაროში კონსტიტუციური განწყობა დიდი გამოწვევების წინაშე დგას. საუბარია, ერთგვარ „სახელმწიფოს ნდობის კრიზისზე“³⁸. ტრადიციული დემოკრატიული საზოგადოების ფარგლებშიც კი, შეინიშნება პოლიტიკური ინსტიტუტების მიმართ ნდობის შემცირებისა და სახელმწიფოსთან მოქალაქეობრივი იდენტიფიკაციის შესუსტების მზარდი ტენდენცია³⁹. ლეგიტიმაციის კრიზისის ერთ-ერთი მიზეზი სახელმწიფოსგან საკუთარი „მე“-ს განყენება და მისგან გამიჯვნაა. მსოფლიო მასშტაბით დემოკრატიული საზოგადოების ნაწილში, ისე როგორც საქართველოს რეალობაში, სახეზეა სახელმწიფო ინსტიტუტებთან რადიკალური დაპირისპირებისა და მოჭარბებული ძალადობის ტენდენცია.

საზოგადოებრივი პასუხისმგებლობისგან დამოუკიდებლად პოლიტიკურ სისტემაში არ არსებობს თავისუფლება. ამის გარეშე ის ინსტიტუტის საფრთხეს შეიცავს. პირად სფეროშიც კი, სადაც ინდივიდს შეიძლება მეტი „თვითნებური“ მოქმედების სივრცე ჰქონდეს, მისი თავისუფლება ყოველთვის სხვისი უფლებითაა შეზღუდული. ეს მით უფრო თვალსაჩინოა პოლიტიკური სისტემის ფარგლებში, სადაც თავისუფლება მხოლოდ „საკუთარი პასუხისმგებლობისა და სხვისი თავისუფლების მიმართ სოლიდარობის გააზრებით არის შესაძლებელი“⁴⁰. ის არის ურთიერთვალდებულებისა და პასუხისმგებლობის სისტემა, სადაც ყველა აქტორს, იქნება ეს სახელმწიფოს, თუ საზოგადოების წარმომადგენელი, კონსტიტუციურ ჩარჩოში, ანუ ყველასთვის თანაბარი უფლების ფარგლებში მოქმედების ვალდებულება აქვს. სახელმწიფო ხელისუფლებაში პოლიტიკური გუნდის არჩევა სწორედ ამ ვალდებულების დაკისრებაა. დემოკრატიული და სამართლებრივი სახელმწიფო, როგორც პოლიტიკური სისტემის ღერძი, უნდა იყოს საზოგადოებაში ინტერესთა სამართლიანი წონასწორობის გარანტი.

თუ კონსტიტუციური განწყობა დემოკრატიული და სამართლებრივი სახელმწიფოს ფუნქციონირების მნიშვნელოვან წინაპირობას წარმოადგენს, იბადება კითხვა, რამდენად შეუძლია სახელმწიფოს საზოგადოებაში ამ განწყობის არსებობას შეუწყოს ხელი? თუ აჯობებს, რომ სახელმწიფო ნაკლებად ჩაერიოს საზო-

³⁷ Schwarz, K-A. (2025). Staat und Loyalität. 12.

³⁸ Fratzscher, M. (2020). Vertrauenskrise des Staates, Die Zeit, 31. 01.

³⁹ Schwarz, K-A. (2025). Staat und Loyalität. 1.

⁴⁰ იზორია, ლ. (2021). თავისუფლება - პროცესი სამართლიანობისთვის. 185.

გადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში და იყოს მისგან რაც შეიძლება დისტანცირებული და ნეიტრალური? დემოკრატიული და სამართლებრივი სახელმწიფო თვითლიკვიდაციის წინააღმდეგ ნეიტრალური ვერ იქნება. ამიტომ, აუცილებელია ისეთი საშუალებების გააქტიურება, რომელიც ყველა აქტორში კონსტიტუციურ პასუხისმგებლობას გააძლიერებს და ამით პოლიტიკური სისტემის მედეგობას გააჯანსაღებს.

დემოკრატიული და სამართლებრივი სახელმწიფოს მედეგობა, პირველ რიგში, გამოიხატება იმაში, რომ მას სამართლებრივი საშუალებებით საკუთარი სისტემის მოწინააღმდეგეებთან გამკლავების უნარი შესწევს⁴¹. მთლიანობაში, დემოკრატიული სისტემის დასაცავად, ის არ გამოირიცხავს მკაცრ შეზღუდვებსაც, მათ შორის, დემოკრატიისთვის საფრთხის შემცველი პარტიების აკრძალვას, როგორც ამას საერთაშორისო პრაქტიკიდან არსებული ცალკეული მაგალითები ცხადყოფს⁴². აღნიშნულ შესაძლებლობასთან ერთად, ტრადიციულ დემოკრატიებში სახეზეა საკანონმდებლო ინიციატივები, რომელთა მიზანს, ექსტრემიზმის პრევენცია, მათი ფინანსების შეზღუდვა, პოლიტიკური და საზოგადოებრივი აქტორების დაფინანსების მეტი გამჭვირვალობა და, რაც მთავარია, სამოქალაქო განათლების მხარდაჭერა წარმოადგენს⁴³. როგორც ვხედავთ, საზოგადოებაში კონსტიტუციურმა განწყობამ, წმინდა ფსიქოლოგიურ ფაქტორთან ერთად, სამართლებრივი განზომილებაც შეიძინა და მისი სიმტკიცე სამართლებრივი ინსტრუმენტების ეფექტიანობაზე გახდა დამოკიდებული. ამით სახელმწიფო, თანამედროვე გამონვევების გათვალისწინებით, აჩვენებს საკუთარი სისტემის დაცვის ვალდებულებას. თუ უკლებლივ ყველა სუბიექტის, იქნება ეს სახელისუფლო და საზოგადოებრივი აქტორი, ქმედების საფუძველი უნდა იყოს კონსტიტუცია (კონსტიტუციური განწყობა), მაშინ, ამ საფუძვლების მორყევის პრევენციისთვის, სახელმწიფო ვალდებულია იაქტიუროს და შექმნას საჭირო დამატებითი გარანტიები.

⁴¹ აღნიშნულ თემაზე უახლესი პუბლიკაციები იხ. Christ, J. (2024). Die wehrhafte Demokratie des GG, VBIBW, 117-ე გვერდიდან; Gärditz, K. F. (2024). Resilienz des Rechtsstaates, NJW, 407-ე გვერდიდან; Durner, W. (2025). Wehrhafte Demokratie, in: Handbuch des Staatsrechts, Kischel/Kube (Hrsg.), Band III, 145-ე გვერდიდან; Schwarz, K-A. (2025). Staat und Loyalität.

⁴² პარტიების აკრძალვაზე დეტალურად იხ. Wittreck, F. (2025). Parteiverbot, in: Handbuch des Staatsrechts, Kischel/Kube (Hrsg.), Band III, 695-ე გვერდიდან.

⁴³ აღნიშნულ ინიციატივებზე დეტალურად იხ. Schwarz, K-A. (2025). Staat und Loyalität, 33-გვერდიდან.

კონსტიტუციური განწყობის ჩამოყალიბებისთვის სულ უფრო მეტ აქტუალობას იძენს კონსტიტუციური პედაგოგიკის მნიშვნელობა. მოქალაქეობრივი აღზრდისა და განათლების ყოველ ეტაპზე მთავარი ამოცანაა საკუთარი უფლებების რეალიზებისა და სხვისი უფლებების პატივისცემის შეგნება. სახელმწიფო ინსტიტუტებსა და საზოგადოებრივ ურთიერთობებში მთავარი გამონვევა არის ადამიანის აღიარების, მისი უფლებების დაცვისა და საზოგადოებრივი სოლიდარობის მინიმალური სტანდარტის კულტურის ხელშეწყობა და განვითარება. საბოლოო ჯამში, დემოკრატიული სისტემის სიცოცხლისუნარიანობა ყველა აქტორის პასუხისმგებლობის საერთო მობილიზებასა და თითოეულის მაღალ პოლიტიკურ კულტურაზეა დამოკიდებული.

3. კონსტიტუციური განწყობა საერთაშორისო ურთიერთობების კონტექსტში

გლობალურ კონტექსტში კონსტიტუციური განწყობის ის ფუნდამენტური მოთხოვნილება იქნება განხილული, რომელიც სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობასა და ეროვნულ იდენტობას უკავშირდება.

3.1. სახელმწიფო სუვერენიტეტი და გლობალიზაციის ტენდენციები

თანამედროვე სამყაროში გლობალური კონტექსტი უშუალოდ მოქმედებს ინდივიდის კონსტიტუციურ განწყობაზე. ქვეყნის შიდა და გარე ფაქტორები მჭიდროდ არის ერთმანეთთან დაკავშირებული. საერთაშორისო ტენდენციებზე დაკვირვებით მოქალაქე აფასებს და აყალიბებს თავის არჩევანს, საკუთარ პოლიტიკურ „მზაობას“. მზარდი გლობალიზაციისა და ინტეგრაციის პირობებში, განსაკუთრებული დატვირთვა შეიძინა სახელმწიფო სუვერენიტეტისა და ეროვნული იდენტობის მნიშვნელობის გააზრებამ, გლობალურ და კერძო ინტერესებს შორის სწორი ბალანსის განსაზღვრამ.

გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისიდან, საბჭოთა კავშირის დაშლის შედეგად, ეკონომიკურად და პოლიტიკურად ძლიერი, თავისუფალი სამყაროს სახელმწიფოებისთვის დღის წესრიგში დადგა მონყვლადი სახელმწიფოების ფინანსური დახმარებისა და მათი მმართველობითი სტრუქტურების ქმედუნარიანობის ხელშეწყობის საკითხი. ამ თვალსაზრისით, საერთაშორისო ურთიერთობებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა მართვის ტრანსნაციონალურმა

ასპექტებმა⁴⁴, რომელიც პოლიტიკურ მეცნიერებაში „Global Governance“ და „Governance without Government“ არის ცნობილი⁴⁵. ზოგადად, Governance-ის ცნება მმართველობის კლასიკური გაგებისგან განსხვავებით, რომელიც მმართველობის ფორმალურ-სამართლებრივ მხარეს ეხება, აქცენტს აკეთებს სახელმწიფოში მთელი საზოგადოებრივი ცხოვრების რეგულირების სისტემაზე, ანუ ის, ძირითადად, არაფორმალურ სტრუქტურებსაც მოიცავს⁴⁶.

აღნიშნული მიდგომის ფარგლებში კლასიკური მმართველობითი სტრუქტურების პარალელურად, საერთაშორისო სცენაზე ჩნდებიან ახალი მძლავრი ფინანსური აქტორები არასამთავრობო ორგანიზაციების სახით. ცალკეული გლობალური მასშტაბის პრობლემების, მაგალითად, ეკოლოგიური საკითხების გადასაწყვეტად საუბარი იყო ე.წ. მსოფლიო მთავრობის შექმნაზეც კი, სადაც თანაბარი უფლებებით იქნებოდნენ წარმოდგენილი საერთაშორისო და არასამთავრობო ორგანიზაციები, რომლებსაც არ ეყოლებოდათ ხელმძღვანელი აქტორი. 1992 წლიდან მსოფლიო ბანკისთვის Governance-ს ცნება ერთგვარი სახელმძღვანელო პრინციპიც გახდა იმისთვის, რომ შეეფასებინა ცალკეული ქვეყნის განვითარება, მათ შორის, ქვეყნის მმართველობით პროცესებში არაფორმალური აქტორების (NGO) ჩართულობის თვალსაზრისით.

დღეს, აღნიშნული ტენდენციების მზარდი განვითარების პირობებში, საქართველოს და, მათ შორის, ტრადიციული დემოკრატიული ქვეყნების პოლიტიკური დღის წესრიგშიც დგას საკითხი იმის შესახებ, თუ სად გადის დემოკრატიულ სახელმწიფოში არასამთავრობო ორგანიზაციების საქმიანობის ზღვარი, რომელიც, პირველ რიგში, სახალხო სუვერენიტეტის, ანუ, ხალხისგან გარკვეული ვადით უფლებამოსილი ხელისუფლების განხორციელების იდეას ემყარება. ხელისუფლებას უმრავლესობა ახორციელებს, თუმცა, კონსტიტუციის თანახმად, პოლიტიკურ პროცესებში, განსაკუთრებით საპარლამენტო ცხოვრებაში, საკუთარი პოლიტიკური ინტერესების დასაცავად, უმცირესობაც არის ჩართული. ორგანიზაციულ-სამართლებრივად ჩამოყალიბებულ აპოლიტიკურ აქტორებს, ამ შემთხვევაში, არასამთავრობო ორგანიზაციებს, მართალია, აქვთ პოლიტიკურ პროცესებზე თანამონაწილეობის უფლება, მაგრამ პოლიტიკური ინტერე-

⁴⁴ Badura, P. (2010). Konzeptionen europäischer und transnationaler Governance in der Perspektive des Verfassungsrechts.

⁴⁵ Rosenau, J., Czempiel, E. O. (1992). Governance without government: Order and Change in World Politics.

⁴⁶ Schuppert, G. F. (2008). Governance - auf der Suche nach Konturen eines „anerkannt uneindeutigen Begriffs“, in: Governance in einer sich wandelnden Welt, Schuppert, G. F., Zürn, M. (Hrsg.), მე-13 გვერდიდან.

სისგან, ცალკეული პოლიტიკური პარტიის მხარდაჭერისგან, მიუკერძოებლად (მაგალითად, 2025 წლის თებერვალში გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში მმართველი ქრისტიან-დემოკრატიული კავშირის ფრაქციამ პარლამენტში საკითხი დასვა ქვეყანაში არასამთავრობო ორგანიზაციების პოლიტიკური ნეიტრალიტეტის შესახებ, მას შემდეგ, რაც ცალკეული NGO-ები პოლიტიკურად ანგაჟირებულები მოქმედებდნენ. კერძოდ, მან წერილობითი კითხვარით მიმართა მთავრობას, რათა მიეღოთ სრული ინფორმაცია სახელმწიფოს მიერ დაფინანსებული ენჯეების საქმიანობის შესახებ)⁴⁷.

ამასთან, იმ ფაქტიდან გამომდინარე, რომ აპოლიტიკური აქტორებიც განსაკუთრებულ ზეგავლენას ახდენენ ამომრჩევლებზე, არსებობს იმის საფრთხე, რომ მოქალაქე გახდეს ცალკეული პარტიკულარული, ან გარე ინტერესების მანიპულაციის ობიექტი. ამიტომ, მას უნდა ჰქონდეს საჯარო ინფორმაცია მათი დაფინანსებისა და საქმიანობის შიდადემოკრატიული ფორმების შესახებ. გავლენიანი საზოგადოებრივი ჯგუფების ძალაუფლება უნდა იყოს სამართლით შეზღუდული. დემოკრატიაში ადამიანის უფლებების დაცვა ძალაუფლების შეზღუდვით არის შესაძლებელი, ყველა სახის ძალაუფლება სამართლით უნდა იყოს რეგულირებული. აქედან გამომდინარე, ევროპულ სივრცეშიც სულ უფრო აქტუალური ხდება ცალკეული საზოგადოებრივი კავშირებისა და არასამთავრობო ორგანიზაციების საქმიანობის გამჭვირვალობის სამართლებრივი მოწესრიგება⁴⁸.

გლობალურმა ტენდენციებმა, როგორც შიდაპოლიტიკური, ისე საგარეო-პოლიტიკური ურთიერთობის ფარგლებშიც, გავლენა იქონიეს სახელმწიფო სუვერენიტეტის ცნებაზე. საერთაშორისო ურთიერთობების ქრილში სახელმწიფო სუვერენიტეტის კლასიკური გაგება აქცენტს აკეთებს გარეშე ძალის ჩარევისგან დამოუკიდებლად, სახელისუფლო უფლებამოსილებების განხორციელების უნარზე. დემოკრატიულ პოლიტიკურ სისტემებს შორის მჭიდრო თანამშრომლობამ და ინტეგრაციის მაღალმა ხარისხმა წარმოშვა სახელმწიფო სუვერენიტეტის ისეთი გაგების აუცილებლობა, რომელიც წონასწორობას უზრუნველყოფს ეროვნულ და საერთაშორისო სუბიექტებს შორის. ამ თვალსაზრისით, ერთიანი პოლიტიკური გაერთიანების შემთხვევაშიც, კომპეტენციების შესახებ კონფლიქტის დროს, მაქსიმალური აქცენტი უნდა გაკეთდეს სუვერენიტეტის ისეთ გაგებაზე, რომელიც თანასწორუფლებიანობის საწყისებზე, დიალოგის გზით საკითხების გადაწყვეტა-

⁴⁷ Deutsche Bundestag (24.02.2025). 20. Wahlperiode, Drucksache 20/15035.

⁴⁸ Kluth, W. (2025). Verbände und Nichtregierungsorganisationen, in: Handbuch des Staatsrechts, Kischel/Kube (Hrsg.), III Band. 487.

ზე იქნება ორიენტირებული⁴⁹. დღევანდელ სამყაროში აბსოლუტური დამოუკიდებლობით ვერცერთი ქვეყნის სამართლის სისტემა ვერ იარსებებს. მათი საერთაშორისო-სამართლებრივ ფარგლებში თანამშრომლობა, მხოლოდ ურთიერთპატივისცემისა და საშინაო საქმეებში ჩაურევლობის პრინციპის დაცვით უნდა იყოს გამართლებული⁵⁰. სახელმწიფოთა პოლიტიკურ გაერთიანებაშიც კი, ნევრ-სახელმწიფოთა სუვერენიტეტი და მათი ინტეგრაციის ხარისხი ორმხრივი ინტერესების ბალანსზე უნდა იყოს დამყარებული.

ერთან მიმართებაში კონსტიტუციური განწყობის ცნება მოიცავს, როგორც სახალხო, ისე სახელმწიფო სუვერენიტეტის ელემენტებსაც, ე.ი. როგორც ქვეყნის შიდა საქმეებში ხალხის მმართველობის, ისე საგარეო საქმეებში მისი დამოუკიდებლობის კონსტიტუციურ მოთხოვნებსაც. ამ მოთხოვნების სიმძაფრე კონკრეტულ ისტორიულ რეალობაში ემოციური ფაქტორებით არის განპირობებული. მაგალითად, ერის სუვერენული უფლებების დაცვა მეტი სიმწვავეთ იჩენს თავს, თუ ქვეყნის ტერიტორიები ოკუპირებულია, თუ მისი პოლიტიკური არჩევანი, შესაბამისად, არჩევნების შედეგები, ცალკეული ქვეყნის მიერ ობიექტურად არ არის შეფასებული და აღიარებული, თუ სახეზეა საგარეო აქტორების მხრიდან ქვეყნის შიდა საქმეებში უხეში ჩარევის ფაქტები, თუ შიდა და გარე აქტორების მიმართ მეტი გამჭვირვალობისა და ანგარიშვალედებულების დემოკრატიული მოთხოვნა დგას დღის წესრიგში და სხვ. ის, თუ რამდენად მოიცავს კონსტიტუციური განწყობის ცნება ემოციურ ფაქტორებსაც, და ის, თუ რა დიდ გავლენას ახდენენ აღნიშნული ფაქტორები მოსახლეობის უმრავლესობის კონკრეტულ გადანყვეტილებებზე, ბოლო ქვეთავში, ევროპული ინტეგრაციისა და ეროვნული იდენტობის ურთიერთმიმართების ქრილში იქნება განხილული.

3.2. ევროპული ინტეგრაცია და ეროვნული იდენტობა

როგორც აღინიშნა, სახელმწიფოებრივად ორგანიზებული საზოგადოების პოლიტიკური ერთობის ფუნდამენტურ წინაპირობას ეროვნული იდენტობა წარმოადგენს. ეს განსაკუთრებით ითქმის ისეთ ერებზე, რომელთაც მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვთ. თანამედროვე გლობალურ კონტექსტში, კერძოდ, ევროკავშირის ფარგლებში მიმდინარე სახელმწიფოების ინტეგრაციის პროცესში, ეროვნული იდენტობა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს. ეს თანაბრად ეხე-

⁴⁹ Paulus, A. (2023). Der souveräne Staat in der Staatengemeinschaft, in: Handbuch des Staatsrechts, Kischel/Kube (Hrsg.), I Band. 88.

⁵⁰ იქვე, 89.

ბა, როგორც ევროკავშირის ნევრ-სახელმწიფოებს, ისე კანდიდატ ქვეყნებსაც. ჩვენთვის საკუთარი ქვეყნის რეალობა საინტერესო, რომლის მოსახლეობის უმრავლესობის გაცხადებული ნება ევროპული ინტეგრაციაა და ამასთან, საკუთარი იდენტობის დაცვა, ანუ, კონსტიტუციური განწყობის ქრილში, ორ ფუნდამენტურ მოთხოვნას შორის წონასწორობის მიღწევა.

ის, თუ რამდენად მოიცავს ევროპული ინტეგრაციის პროცესში ცალკეული ერის კონსტიტუციური განწყობა ემოციურ ელემენტებსაც, 2005 წელს საერთო ევროპული კონსტიტუციის პროექტის ჩავარდნის ფაქტით შეიძლება წარმოჩინდეს. ამ თვალსაზრისით, ევროპაში საინტერესო სამეცნიერო ნაშრომები გამოქვეყნდა, რომელთა შორის გამოვყოფდი ცნობილი გერმანელი კონსტიტუციონალისტის, დეპენჰეიერის სტატიას⁵¹. აღნიშნულ სტატიაში მკვლევარი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ მხოლოდ ქვეყნის ეკონომიკური ფაქტორები და გაცხადებული პოლიტიკური ნება ვერ იქნება ევროპული ინტეგრაციის გაღრმავების, თუ მისი გაფართოების წინაპირობა. მხოლოდ ბიუროკრატიულ-ტექნოკრატიული მიდგომები ვერ უზრუნველყოფს ინტეგრაციული პროცესების წარმატებას⁵². აუცილებელია, ევროკავშირის თითოეული ნევრი, თუ კანდიდატი სახელმწიფოს ეროვნულ-ემოციური ფაქტორების გათვალისწინება⁵³. ის ფაქტი, რომ ცალკეული ქვეყნის რეფერენდუმში საერთო ევროპულმა კონსტიტუციის პროექტმა მიიღო უარი, აიხსნება უფრო ფსიქოლოგიური მომენტებით, კერძოდ კი, საკუთარი სახელმწიფო სუვერენიტეტის შესუსტებისა და გაფართოების მიმართ მოსახლეობაში არსებული სიფრთხილისა და თავშეკავების მომენტით.

დეპენჰეიერის მოსაზრებით, ეროვნული განწყობები ვერ იქნება ლოგიკური ნორმების მსგავსად, მკაცრად განსაზღვრული და, შესაბამისად, დედუქციურად ახსნადი. ის მოიცავს, როგორც რაციონალურ, ისე ირაციონალურ ელემენტებსაც. სამშობლოს სიყვარული, რწმენა, ტრადიცია, შემოქმედება, თავმოყვარეობა, იუმორი, ტრაგედია, თუ მრავალი სხვა საერთო-ეროვნული ენერჯის ელემენტები, ერი-სახელმწიფოს რაციონალურ ლეგიტიმაციასთან (ვებერი) ერთად, ქმნიან ეროვნული იდენტობის სიცოცხლისუნარიანობას. ისინი ეგზისტენციალურად არსებობენ, ყოველგვარი თეორიული წინაპირობების გარეშე⁵⁴. ბრიუსელის „ევ-

⁵¹ Depenheuer, O. (2006). Nationale Identität und europäische Gemeinschaft, in: Nationale Identität in vereinten Europa, Buchstab, G., Uertz, R. (Hrsg.), 55-ე გვერდიდან.

⁵² იქვე, 58.

⁵³ იქვე, 66.

⁵⁴ იქვე, 68.

როინჟინრების“⁵⁵ მიერ წვერი სახელმწიფოების „ეროვნული იდენტობის მოთხოვნების“ უგულვებელყოფა და მხოლოდ რაციონალური კონსტრუქციებით ევროპული იდენტობის უზრუნველყოფა, ვერ იქნება წარმატებული. ევროკავშირის პოლიტიკური იდენტობა წვერი სახელმწიფოების ეროვნულ იდენტობას და საერთო ქრისტიანულ, კულტურულ ღირებულებებს ემყარება. მისი მოსახლეობის უმრავლესობაც ევროპულ ინტეგრაციას ეროვნული და საერთო ევროპული ღირებულებების ბალანსში ხედავს.

მხოლოდ ერთიანი სამართლებრივი სივრცე ვერ შექმნის ევროპული პოლიტიკური გაერთიანების მედეგობას, აუცილებელია „სამართლებრივთან ერთად ეროვნული“⁵⁶ ფაქტორების გათვალისწინება, გაფართოების ასპექტში ეროვნული თავისებურებების მიმართ დიფერენცირებული მიდგომა. დეპენჰოიერის მიერ, ჯერ კიდევ, 2006 წელს, აღნიშნულ სტატიაში ჩამოყალიბებული დასკვნები სულ უფრო თვალსაჩინო ხდება დღევანდელ რეალობაში. მზარდი მიგრაციული გამოწვევებისა და გეოპოლიტიკური კრიზისის ფონზე სულ უფრო აქტუალური ხდება ზოგადად საზღვრებისა და კონკრეტულად, ერი-სახელმწიფოს საზღვრების მნიშვნელობა⁵⁷. საერთო ევროპულ სივრცესთან ერთად, საუბარია, სახელმწიფოთა ტერიტორიული საზღვრების ეფექტიან კონტროლზე. დეპენჰოიერის მიერ ოცი წლის წინ გამოთქმული პოზიცია⁵⁸, რომ ევროპულ მომავალს, მისი ინტეგრაციის ხარისხს, ევროპული ერი-სახელმწიფოები გადანყვეტენ და არა ბრიუსელი, დღეს უფრო აქტუალურად ჟღერს.

საქართველოს რეალობაში ეროვნულ იდენტობასა და ევროპულ ინტეგრაციას შორის ბალანსის უზრუნველყოფის საკითხი ყველაზე დიდი სიმწვავეით დგას ოჯახური ღირებულებების დაცვის საკითხში. ოჯახი საქართველოში ეროვნულ-სარწმუნოებრივი იდენტობის საფუძველია. საქართველოს კონსტიტუციის 30-ე მუხლის თანახმად, ის ქალისა და მამაკაცის ქორწინებას და მათ თანასწორუფლებიან ურთიერთობას ემყარება. ნიშანდობლივია, რომ იმავე მუხლში დედათა და ბავშვთა უფლებებია გარანტირებული. ამ კონტექსტში ოჯახის ინსტიტუციური

⁵⁵ იქვე, 67.

⁵⁶ იქვე, 72.

⁵⁷ ამ თემაზე 2018 წელს საინტერესო წიგნი გამოსცა საერთაშორისოდ აღიარებულმა გერმანელმა კონსტიტუციონალისტმა იზენზეემ, იხ. Isensee, J. (2018). Grenzen.

⁵⁸ Depenheuer, O. (2006). Nationale Identität und europäische Gemeinschaft, in: Nationale Identität in vereinten Europa, Buchstab, G., Uertz, R. (Hrsg.). 72.

არსი ბავშვის უფლებების კონსტიტუციურ დაცვაში⁵⁹, განსაკუთრებით, მის მიმართ დედობრივი მზრუნველობის ხელშეწყობაში. საქართველოში ერთსქესიანთა ქორწინება არა მხოლოდ კონსტიტუციურად არის დაუშვებელი, არამედ ის მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობისთვის არის იდენტურად მიუღებელი.

განსხვავებული რეალობა გვაქვს ევროპაში, სადაც სახელმწიფოების უმრავლესობაში ერთსქესიანთა ქორწინება სამართლებრივად აღიარებული და უზრუნველყოფილია. ტრადიციულ ოჯახთან ერთად, არატრადიციული ოჯახის აღიარებას, ევროპელი კონსტიტუციონალისტები, ძირითადად, საზოგადოებრივი დამოკიდებულებების შეცვლით, ანუ მენტალური ცვლილებებით ხსნიან. მაგალითად, გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილი პრეზიდენტი, ფოსკულე აღნიშნავს, რომ გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის ძირითადი კანონის მიღებიდან, ანუ გასული საუკუნის 50-იანი წლებიდან, არცერთ სოციალურ სფეროს არ განუცდია საზოგადოებრივ აღქმაში ისეთი მკვეთრი ცვლილება, როგორც ქორწინებას და ოჯახს⁶⁰. მისი აზრით, სწორედ, ამ შეცვლილი მენტალობით აიხსნება მისი სამართლებრივი განმტკიცება. იგივე პოზიციას დაფიქსირებული გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებაში⁶¹.

საქართველოშიც, მართალია, საზოგადოებრივი მენტალობა განსაზღვრავს ოჯახის კონსტიტუციურ მნიშვნელობას, მაგრამ, აქ სწორედ მისი ტრადიციული ფორმის დაცვის მოთხოვნით. ოჯახთან მიმართებაში, ქართველი ერის კონსტიტუციური განწყობა მრავალსაუკუნოვან, ღრმა ტრადიციულ ფესვებს უკავშირდება. ამ განწყობაში საქართველო არ წარმოადგენს გამონაკლისს. ევროპის კონსერვატიული კულტურის ქვეყნებიც აღიარებენ ტრადიციულ ქორწინებებს. სწორედ, ბავშვის უფლებების დაცვის ინტერესებიდან გამომდინარეობს „ოჯახური ღირებულებებისა და არასრულწლოვანის დაცვის შესახებ“ ახლო წარსულში მიღებული საქართველოს კანონი. მის მიმართ გამოთქმული ბრიუსელის კრიტიკა ქართული იდენტობის ყველაზე მგრძობიარე თემას ეხება. ეროვნული ღირებულებების დაცვა, განსაკუთრებით, ტრადიციული ოჯახის ინსტიტუტის კონსტიტუციური გარანტია, წინააღმდეგობაში არ მოდის ადამიანის უფლებებ-

⁵⁹ ტრადიციულ ოჯახზე და საზოგადოებაში მის ინსტიტუციურ მნიშვნელობაზე განსაკუთრებით საინტერესოა გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილი წევრის, უდო დი ფაბიოს შეხედულებები, იხ. Di Fabio, U. (2005). Die Kultur der Freiheit, 140-ე გვერდიდან.

⁶⁰ Voßkuhle, A. (2008). Verfassungsinterpretation und Verfassungswandel (Konrad-Adenauer-Stiftung – Rechtspolitischer Kongress 29. November 2018. <https://www.kas.de>). 4.

⁶¹ BVerfGE 133, 59.

თან, არამედ პირიქით, ის ბავშვის ძირითადი უფლებებისა და მისი საუკეთესო ინტერესების დაცვის ოპტიმალური საშუალებაა.

ევროპული ინტეგრაცია ორმხრივი პროცესია, რომელიც ურთიერთალიარებასა და ურთიერთპატივისცემას ემყარება. ევროკავშირში განწვერიანების კანდიდატი ქვეყნისათვის, ის პოლიტიკური და ეკონომიკური კრიტერიუმების შესრულებასთან ერთად, საკუთარი იდენტობისა და კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნებასა და მის განვითარებას უკავშირდება. ორმხრივ პროცესში სწორი ბალანსის შერჩევა ორივე მხარის პოლიტიკურ გონიერებაზე და პასუხისმგებლობაზეა დამოკიდებული. ლაკონურად წარმოთქმული ფრაზა „მე ვარ ქართველი, მაშასადამე ევროპელი“, პოლიტიკურად გამართლებულია, თუ იგი ევროპულ ერთა იდენტობის იდეას ემყარება. თანამედროვე ევროპული კონსტიტუციური განწყობა დასაბამს იღებს ქრისტიანობიდან, რომლის თანახმად, „ადამიანი ღმერთმა შექმნა თავის მსგავსად, თავის ხატად“. აქედან გამომდინარე, ევროპულ კონსტიტუციებში ადამიანის ღირსება „ხელშეუვალ“⁶², აბსოლუტურ განზომილებაშია აყვანილი. ამასთან, ევროპული კონსტიტუციური განწყობა მისი კონკრეტული ქვეყნების ეროვნული იდენტობის ისტორიული ფესვებიდან აღმოცენდა და დღეს ევროპულ კონსტიტუციებში სახელმწიფო სუვერენიტეტისა და დამოუკიდებლობის პრინციპში ჰპოვებს თავის გამოხატულებას.

დასკვნა

კონსტიტუცია არ არის მხოლოდ სამართლებრივი ტექსტი, ის სამართლებრივი კულტურის ნაწილია. აღნიშნული კულტურა მათ მიერ ვითარდება, ვისთვისაც კონსტიტუცია არის შექნილი - მოქალაქე, სახელმწიფო ინსტიტუტების წარმომადგენლები. ეს მისი მუდმივი განხორციელების პროცესია, რომელსაც ყოველთვის სჭირდება შესაბამისი მზაობა, გათვითცნობიერება და მოქმედება, ანუ, უზნაძის ტერმინით, განწყობა.

ისტორიულად, როგორც ინდივიდუალურ, ისე საზოგადოებრივ დონეზე, კონსტიტუციური განწყობის ჩამოყალიბება პირველი კონსტიტუციების მიღებას უკავშირდება. ეს იყო საკუთარი და სხვისი უფლებების გათვითცნობიერების, კერძო და სახელმწიფოებრივი ინტერესების თანაზომიერი დაცვის ვალდებულების გააზრების ისტორიული ეტაპი, რომლის შემდგომი განხორციელება, მართალია, მეტ-ნაკლები ინტენსივობით, მაგრამ ყოველთვის გამოწვევებს

⁶² საქართველოს კონსტიტუციაში ადამიანის ძირითადი უფლებების თავი, სწორედ, ადამიანის ღირსების ხელშეუვალობის პრინციპით იწყება.

უკავშირდებოდა. სამართლებრივი კულტურისთვის ბრძოლა, მათ შორის, შედარებით მაღალი სამართლებრივი კულტურის დასავლეთის ქვეყნებშიც, არ დასრულებულა, ის მუდმივი პროცესია, რომლის სიცოცხლისუნარიანობა თითოეულის ადეკვატურ კონსტიტუციურ განწყობაზეა დამოკიდებული.

დამოუკიდებლობის აღდგენიდან დღემდე საქართველოს მნიშვნელოვანი სირთულეების დაძლევა მოუწია კონსტიტუციური კულტურის ჩამოყალიბების თვალსაზრისით. მოცემულ სტატიაში აღწერილია თანამედროვეობის ის გამოწვევები, რომლებიც თავს იჩენს, როგორც ქვეყნის პოლიტიკური სისტემის, ისე საერთაშორისო ურთიერთობების კონტექსტში. ამ მიმართულებით, განხილულია არაკონსტიტუციური განწყობის ისეთი გამოვლინებები, როგორებიცაა დემოკრატიული არჩევნების შედეგების არაღიარების, წინააღმდეგობის უფლების რადიკალიზაციის, სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე სისტემის დელეგიტიმაციის ფაქტები. ამ რეალობაში, მნიშვნელოვანია ყველა სუბიექტის მიერ დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემის დაცვის ვალდებულებისა და სამართლებრივი სახელმწიფოს მედეგობის განმტკიცების გააზრება. საერთაშორისო ურთიერთობების კონტექსტში, მზარდი გლობალიზაციის პირობებში, დღის წესრიგში დგას, ერთი მხრივ, სახელმწიფო სუვერენიტეტისა და ეროვნული იდენტობის, ხოლო მეორე მხრივ, ინტეგრაციულ პროცესებს შორის ბალანსის უზრუნველყოფა.

გამოყენებული ლიტერატურა

- უზნაძე, დ. განწყობის ფსიქოლოგია, მეოთხე გამოცემა. რედაქტორი შოთა ნადირაშვილი.
- უზნაძე, დ. ზოგადი ფსიქოლოგია. ა. ფრანგიშვილის საერთო რედაქციით.
- უზნაძე, დ. (2005). პედაგოგიური თხზულებანი. რედაქტორი ზ. ცუცქერიძე.
- უგრეხელიძე, მ., ქანთარია, ბ. (გამომცემლები), (2019). კონსტიტუციონალიზმი – მიღწევები და გამოწვევები.
- წერეთელი, მ. (2010). ერი და კაცობრიობა. რედაქტორი ედუარდ კოდუა (1990). გამსახურდია, კ. (2023). სამშობლოსა და ერი-სახელმწიფოსთვის.
- ქიქოძე, გ. (1985). წერილები, ესეები, ნარკვევები (შემდგენელი ლ. ასათიანი).
- იზორია, ლ. (2025). სამართლებრივი და სახელმწიფოებრივი აზროვნება (სამართალმცოდნეობის შესავალი), მეორე შევსებული გამოცემა.
- იზორია, ლ. (2021). თავისუფლება - პროცესი სამართლიანობისთვის.
- კობახიძე, ი. (2023). კონსტიტუციური სამართალი, მესამე გამოცემა.
- ნათაძე, რ. (1958). წარმოსახვის განმანყოფილი მოქმედება.

- Badura, P. (2010). Konzeptionen europäischer und transnationaler Governance in der Perspektive des Verfassungsrechts.
- Gärditz, K. F. (2024). Resilienz des Rechtsstaates, NJW.
- Deppenheuer, O. (2006). Nationale Identität und europäische Gemeinschaft, in: Nationale Identität in vereinten Europa, Buchstab, G., Uertz, R. (Hrsg.).
- Durner, W. (2025). Wehrhafte Demokratie, in: Handbuch des Staatsrechts, Kischel/Kube (Hrsg.), III Band.
- Di Fabio, U. (2005). Die Kultur der Freiheit.
- Isensee, J. (2008). Staat, in: Handbuch der Katholischen Soziallehre, Rauscher, A. (Hrsg.).
- Isensee, J. (2018). Grenzen.
- Jellinek, G. (1959). Allgemeine Staatslehre, 3. Aufl.
- Kriele, M. (1983). Die Rechtfertigungsmodelle des Widerstands, APuZ.
- Kriele, M. (2004). Grundprobleme der Rechtsphilosophie, 2. Aufl.
- Kluth, W. (2024). Verbände und Nichtregierungsorganisationen, in: Handbuch des Staatsrechts, Kischel/Kube (Hrsg.), III Band.
- Mahlmann, M. (2024). Konkrete Gerechtigkeit, 7. Aufl.
- Frankenberg, G. (1997). Die Verfassung der Republik.
- Fratzcher, M. (31.01.2020). Vertrauenskrise des Staates, Die Zeit.
- Piaget, J. (2019). Das moralische Urteil des Kindes, 2. Aufl., III Band.
- Paulus, A. (2023). Der souveräne Staat in der Staatengemeinschaft, in: Handbuch des Staatsrechts, Kischel/Kube (Hrsg.), I Band.
- Hesse, K. (1993). Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland, 19. Aufl.
- Seiler, Ch. (2025). Demokratische Legitimation, in: Handbuch des Staatsrechts, Kischel/Kube, (Hrsg.), III Band.
- Rawls, J. (1975). Eine Theorie der Gerechtigkeit.
- Rosenau, J., Czempiel, E. O. (1992). Governance without government: Order and Change in World Politics.
- Christ, J. (2024). Die wehrhafte Demokratie des GG, VBIBW.
- Schwarz, K-A. (2025). Staat und Loyalität.
- Schuppert, G. F. (2008). Governance – auf der Suche nach Konturen eines „anerkannt uneindeutigen Begriffs“, in: Governance in einer sich wandelnden Welt, Schuppert, G.F./Zürn, M. (Hrsg.).
- Voßkuhle, A. (2018). Verfassungsinterpretation und Verfassungswandel (Konrad-Adenauer-Stiftung – Rechtspolitischer Kongress 29. November 2018, <https://www.kas.de>).
- Wittreck, F. (2025). Parteiverbot, in: Handbuch des Staatsrechts, Kischel/Kube (Hrsg.), III Band.

CONSTITUTIONAL MINDSET

LEVAN IZORIA

Doctor of Law, Professor

izoria.l@yahoo.com

***Abstract** (The Constitutional Significance of Dimitri Uznadze's Theory of Set in Contemporary Georgia).* The aim of this article is to reflect on public and civic responsibility in a democratic state through interpretation of Dimitri Uznadze's theory of set. Through an interdisciplinary study, the article seeks, on the one hand, to answer the question of how necessary an adequate public mindset is for the normal functioning of democratic institutions within the state. This issue is particularly relevant in view of the fact that, in contemporary Georgia, certain groups propose radical and revolutionary approaches in shaping the agenda of socio-political life. On the other hand, the article aims to demonstrate the importance of national and emotional factors in the formation of a constitutional mindset within both domestic and foreign policy contexts of the country.

***Keywords:** Uznadze's Theory of Set, Constitutional Mindset, Unconstitutional Mindset, Democratic Resilience, State Sovereignty, National Identity*

REFERENCES

- Uznadze, D. *The Psychology of Set*, 4th edition (edited by Sh. Nadirashvili).
- Uznadze, D. *General Psychology* (Chief editor A. Prangishvili).
- Uznadze, D. (2005). *Pedagogical Works* (ed. Z. Tsutskiridze).
- Ugrekheldidze, M., Kantaria, B. (Eds.). (2019). *Constitutionalism: Achievements and Challenges*.
- Tsereteli, M. (2010). *Nation and Humanity* (edited by Eduard Kodua). (1990).
- Gamsakhurdia, K. (2023). *For the Homeland and the Nation-State*.
- Kikodze, G. (1985). *Letters, Essays, and Sketches* (compiled by L. Asatiani).
- Izoria, L. (2025). *Legal and State Thinking (An Introduction to Jurisprudence)*, 2nd expanded edition.
- Izoria, L. (2021). *Freedom: A Process Towards Justice*.
- Kobakhidze, I. (2023). *Constitutional Law*, 3rd edition.

- Natadze, R. (1958). Action Leading to Imagination.
- Badura, P. (2010). Konzeptionen europäischer und transnationaler Governance in der Perspektive des Verfassungsrechts.
- Gärditz, K. F. (2024). Resilienz des Rechtsstaates, NJW.
- Deppenheuer, O. (2006). Nationale Identität und europäische Gemeinschaft, in: Nationale Identität in vereinten Europa, Buchstab, G., Uertz, R. (Hrsg.).
- Durner, W. (2025). Wehrhafte Demokratie, in: Handbuch des Staatsrechts, Kischel/Kube (Hrsg.), III Band.
- Di Fabio, U. (2005). Die Kultur der Freiheit.
- Isensee, J. (2008). Staat, in: Handbuch der Katholischen Soziallehre, Rauscher, A. (Hrsg.).
- Isensee, J. (2018). Grenzen.
- Jellinek, G. (1959). Allgemeine Staatslehre, 3. Aufl.
- Kriele, M. (1983). Die Rechtfertigungsmodelle des Widerstands, APuZ.
- Kriele, M. (2004). Grundprobleme der Rechtsphilosophie, 2. Aufl.
- Kluth, W. (2024). Verbände und Nichtregierungsorganisationen, in: Handbuch des Staatsrechts, Kischel/Kube (Hrsg.), III Band.
- Mahlmann, M. (2024). Konkrete Gerechtigkeit, 7. Aufl.
- Frankenberg, G. (1997). Die Verfassung der Republik.
- Fratzcher, M. (31.01.2020). Vertrauenskrise des Staates, Die Zeit.
- Piaget, J. (2019). Das moralische Urteil des Kindes, 2. Aufl., III Band.
- Paulus, A. (2023). Der souveräne Staat in der Staatengemeinschaft, in: Handbuch des Staatsrechts, Kischel/Kube (Hrsg.), I Band.
- Hesse, K. (1993). Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland, 19. Aufl.
- Seiler, Ch. (2025). Demokratische Legitimation, in: Handbuch des Staatsrechts, Kischel/Kube, (Hrsg.), III Band.
- Rawls, J. (1975). Eine Theorie der Gerechtigkeit.
- Rosenau, J., Czempiel, E. O. (1992). Governance without government: Order and Change in World Politics.
- Christ, J. (2024). Die wehrhafte Demokratie des GG, VBIBW.
- Schwarz, K-A. (2025). Staat und Loyalität.
- Schuppert, G. F. (2008). Governance – auf der Suche nach Konturen eines „anerkannt uneindeutigen Begriffs“, in: Governance in einer sich wandelnden Welt, Schuppert, G.F./Zürn, M. (Hrsg.).
- Voßkuhle, A. (2018). Verfassungsinterpretation und Verfassungswandel (Konrad-Adenauer-Stiftung – Rechtspolitischer Kongress 29. November 2018, <https://www.kas.de>).
- Wittreck, F. (2025). Parteiverbot, in: Handbuch des Staatsrechts, Kischel/Kube (Hrsg.), III Band.